

Гарнага О. М. [1; ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],

к.е.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

СУТЬ ЗЕМЕЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ

У статті розглянуто суть земельних трансформацій в аграрних перетвореннях. Досліджено історію розвитку земельних відносин та проаналізовано умови, що визначають їх формування та функціонування. Зазначено, що суть земельних трансформацій в аграрних перетвореннях обумовлює перехід до органічних й адаптивних систем землеробства, поновлюваних джерел енергії, біопалива й т.п., а також націлена на внесення змін у земельне право, а відповідно і у земельні відносини.

Ключові слова: земельні відносини; аграрні перетворення; господарська діяльність; землекористувачі; землеробство.

Вступ. Земельні ресурси як природний об'єкт постійно знаходяться у відтворювальному зв'язку з іншими природними об'єктами: водними та лісовими ресурсами, надрами, світом фауни та флори, а також із поновлюваними природними енергетичними ресурсами. Особливістю землі як єдиного, неповторного природного об'єкта є її обмеженість у просторі, неможливість до переміщення та здатність при раціональному використанні збільшувати свою родючість, що має першочергове значення для розвитку сільського та лісового господарств і суспільства в цілому. Проте, незважаючи на значну актуальність проблематики розвитку земельних відносин, подальших досліджень потребує вивчення впливу земельних трансформацій на аграрні перетворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики розвитку земельних відносин було зроблено: П. Гайдуцьким, Г. Гуцуляком, Д. Добряком, А. Крисак, В. Павловим, А. Мартином, П. Саблуком, А. Сохничем, А. Третьяком та ін. Проте, беззаперечно визнаючи значний доробок практиків і науковців у дослідженні розвитку земельних відносин, варто зауважити, що низка проблем потребує подальшого опрацювання та вивчення.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні суті земельних трансформацій в аграрних перетвореннях країни.

Викладення основного матеріалу. Через свій особливий зв'язок з різними природними ресурсами земля розглядається як об'єкт біосфери. Діяльність людини на землі відбувається на основі суспільних відносин, складовим елементом яких є земельні відносини. Різноманітні перетворення в аграрній сфері завжди є причиною змін у земельних відносинах. Проте здійснення таких перетворень в аграрній сфері, що впливають на трансформацію соціально-економічних умов, процесів праці, виготовлення й реалізацію продукції без змін в самих земельних відносинах не веде до позитивних наслідків. Така особлива роль земельних відносин в аграрних трансформаціях свідчить про те, що всі аграрні реформи слід розпочинати саме із земельної реформи, а не навпаки.

Використання землі для господарської діяльності здійснюється на основі земельного права, складовими елементами якого є право володіння, право користування й право розпорядження землею суб'єктами цього права, що покликане забезпечити її охорону та ефективне використання [5].

Система управління земельними ресурсами, яка існувала за часів радянського союзу, передбачала заборони на угоди із землею і, таким чином, посприяла збереженню земельного фонду країни та його структури в більш традиційній формі.

Однак, поява значної різноманітності форм власності, володіння й користування землею, розширені регулятивні повноваження державних органів влади та місцевого самоврядування на територіальні земельні відносини з одночасною неприпустимістю втручання органів влади у діяльність господарюючих суб'єктів стосовно володіння, користування і розпорядження землею спровокували широкомасштабне вибуття ріллі з обороту, самовільне захоплення сільськогосподарських угідь, забруднення земельних ресурсів, розбиття земельних масивів на менші частини і вилучення сівозмінних площ, що завдало непоправної шкоди розвитку аграрної сфери та навколишньому природному середовищу.

Недооцінення землі як основного ресурсу природи, без якого є неможливим не тільки розвиток аграрної сфери і решти галузей народного господарства, але й самого життя, прослідковується і у трактуваннях поняття «земельні відносини».

Якщо дослідити юридичну літературу, то земельні відносини в ній розглядаються з точки зору норм земельного права, які регулюють володіння, користування й розпорядження земельними ресурсами методами приписів, заборони й дозволів [5].

Науковці-аграрники у земельних відносинах вбачають

відносини між фізичними, юридичними особами, органами місцевого самоврядування та органами державної влади з приводу реалізації права володіння, користування й розпорядження земельними ресурсами.

О. А. Аверіна, Ю. Д. Білик, Л. О. Богінська, В. М. Будзяк, В. А. Голян та інші зазначають, що земельні відносини є основним фундаментом трансформації всієї системи аграрних відносин. Вони визначають приватну власність на землю, її конкретну форму як основоположну умову розвитку соціально-економічних відносин у країні [2; 3].

Інша група вчених-аграрників зазначає, що приватна власність на землю й пов'язане з нею формування фермерських господарств не є пріоритетними перед будь-якою формою суспільства [6; 7]. При цьому ігнорується той факт, що за багато років радянське селянство не те, що не наблизилося до «світлого майбутнього», а навпаки – зазнало знущань та порушення загальнолюдських прав. Істиною є занепад аграрної сфери та криза, що зародилася ще в надрах колгоспно-радгоспної системи й суспільної власності на землю, і буде тривати до тих пір поки діятимуть обмеження прав селян.

Порядок і умови й користування земельними ресурсами на той час визначалися Конституцією СРСР і вищими органами влади. Існувало єдине право державної власності на землю, що зменшувало стимули до праці.

Земля як всенародне надбання, як засіб виробництва та предмет праці істотно відрізняється від інших засобів виробництва й природних об'єктів, що обумовлює особливе право на землю тих, хто її обробляє, охороняє й зберігає.

Багатовіковою історією розвитку земельних відносин, при різних ідеологічних доктринах власності, доведено: речове право на землю одних суб'єктів, незалежно чи то держава, колектив або приватна особа, обов'язково вступає в протиріччя із особами, які використовують цю землю, але не є її власниками. Такого роду протиріччя та роздвоєння земельних відносин на власників і найманих робітників неодмінно приводила до конфліктів між ними. Держава як власник землі завжди застосовувала витончені міри придушення повстань найманих робітників. Питання приватизації землі виникло тоді, коли вже не було іншої можливості віднайти більш ефективного способу забезпечення росту виробництва. Як правило, вона повинна була поєднуватися з індивідуальними інтересами й цінностями тогочасного селянства.

Крім того, слід враховувати, що здійснення приватизаційних процесів в інтересах окремих осіб або групи людей за умов відсутності демократичного суспільства породжує свавілля у правовідносинах з дуже непередбачуваними наслідками. Тому в більшості випадків не сама приватизація як соціальне явище має негатив, а саме ті способи і методи, якими її здійснюють в інтересах окремих осіб, а не суспільства в цілому.

Після проведення реформування земельних відносин земля стала об'єктом права приватної власності, муніципальної та державної власності, пайової і спільної власності на землю. Таке різноманіття власності на землю значно ускладнило земельні відносини.

На наше переконання, під земельними відносинами слід розуміти відносини різноманіття форм власності на землю та їх регулювання між суб'єктами земельного права сукупністю норм права.

З переходом до ринкової економіки відбулося скасування монополії держави на землю, а це сприяло зростанню кількості підстав виникнення прав приватної власності, головним чином, за рахунок договорів купівлі-продажу, спадкування, дарування, за заповітом й ін., чого в умовах націоналізації землі не могло бути.

Як показує практика, общинна та усупільнена форма власності історично не вписуються в земельні відносини індустріально розвинутих країн. Вони трансформуються в корпоративну власність і регулюються самоврядними та самоорганізованими системами менеджменту за участю в них всіх працівників підприємства.

Законодавство України дає можливість сільськогосподарським організаціям використовувати менеджмент у керуванні та переходити на корпоративну форму внутрішньогосподарських відносин. Але на практиці дуже живучими виявилися усупільнені форми виробництва, праці й власності в колишніх радгоспах та колгоспах.

Корпоративна власність значно відрізняється від знеособленої власності тим, що вона змінює зміст відносин між управлінцями й членами корпоративного підприємства, перетворює приватну власність в особисту.

У корпоративних підприємствах учасники виробництва й колективної праці мають можливість вносити у статутні капітали інтелектуальну власність, цінні папери, земельні ділянки, майно, права на землю й нерухомість й інші активи як особисту власність на правах приватної власності. Колективна праця завжди була і є одним

із основних факторів успішного бізнесу. У корпоративних підприємствах винагороду у вигляді прирощеного капіталу та рентного доходу члени корпорацій отримують пропорційно трудовій участі та своєму внеску.

Об'єднуючою основою для аграрної політики та економічного механізму земельних відносин є єдина мета, завдання і виконання умов раціонального використання землі. Вони не можуть не брати до уваги взаємозв'язок природних, енергетичних, економічних, екологічних і соціальних умов, у яких функціонують і розвиваються земельні відносини. Форми власності на земельні ресурси виникають у процесі розвитку земельних відносин. Для суб'єктів земельних праввідносин їх варто диференціювати залежно від умов (рисунок).

Рисунок. Умови, що визначають формування, функціонування й розвиток земельних відносин

Для реалізації поставленої мети в основних положеннях аграрної політики та у земельному праві варто передбачити поєднання використання властивостей землі, природних й екологічних умов, їх раціональну експлуатацію, що не завдаватиме шкоди складовим біосфери, біогеоценозам та існуючим екосистемам. Такий підхід матиме надважливе значення для формування нормальних соціальних умов, побутових умов населення, розміщення та функціонування інфраструктури, рекреаційних зон та задоволення інших суспільних потреб [4].

Існує два моменти на яких варто наголосити: умови, форми й методи організації земельних відносин або позитивно впливають на відтворювальний процес у сільському господарстві або вони суперечать раціональному використанню землі в результаті недотримання рівноваги в споживаній і виробленій енергії та ненормованого споживання ресурсів.

Організована система земельних відносин, через вплив на власників і землекористувачів, покликана сприяти формуванню в процесі виробництва позитивного енергетичного балансу. Земельні відносини повинні бути так організовані, щоб виробники були зацікавлені у використанні інтенсивних методів ведення господарства, спрямованих на підвищення фотосинтетичної активності рослин (високоєфективних сортів, адаптивних систем землеробства тощо) при одночасному зменшенні енергоємності виробництва.

З іншого боку, варто, щоб держава здійснювала планування споживання природних ресурсів і розробила нормативи на використання непоновлюваних джерел енергії, розвивала дослідження й реалізацію альтернативних технологій. За такої ситуації земельні відносини вимагають адміністративного впливу й виходять за рамки предмета земельного права. Право господарюючих на землі суб'єктів обирати ту чи іншу систему господарювання не обмежується. Проте правові регулятори, які обмежують нераціональне використання природних ресурсів, насамперед сільськогосподарських земель, повинні встановлюватися і контролюватися державою. Для цього слід розробити єдині методики комплексної оцінки функціонування природних об'єктів як загальної системи, визначення збитку від нераціонального використання всіх природних ресурсів. Земельний, лісовий і водний кодекси, кадастри й моніторинг землі, лісу й водних джерел варто поєднати нормативними показниками по припустимих обсягах природокористування, екологічній безпеці й енергетичними

балансами.

Висновки. Отже, суть земельних трансформацій в аграрних перетвореннях обумовлює перехід до органічних й адаптивних систем землеробства, поновлюваних джерел енергії, біопалива й т.п., а також націлена на внесення змін у земельне право, а відповідно і у земельні відносини.

1. Земельний кодекс України № 2768-III від 25 жовтня 2001 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.11.2020). 2. Мартин А. Г. Регулювання ринку земель в Україні : наукова монографія. К. : Аграр Медіа Груп, 2011. 252 с. 3. Білик Ю. Д. Формування ринку землі в Україні. К. : Урожай, 2006. 280 с. 4. Крисак А. І. Земельні ресурси – консолідуючий фундамент господарської самодостатності. *Інноваційна економіка*. 2013. № 2 (40). С. 129–135. 5. Добряк Д. С. Напрями вдосконалення нормативно-правової бази регулювання земельних відносин. *Землеустрій і кадастр*. № 4. 2009. С. 5–10. 6. Милосердов В. В. Аграрная политика России – XX век. М., 2002. 544 с. 7. Шутьков А. Проблемы вывода агропромышленного комплекса з кризи. *АПК: економіка, управління*. 2000. № 1. С. 4–17.

REFERENCES:

1. Zemelnyi kodeks Ukrainy № 2768-III vid 25 zhovtnia 2001 roku. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (data zvernennia: 16.11.2020). 2. Martyn A. H. Rehuliuвання rynku zemel v Ukraini : naukova monohrafiia. K. : Ahrar Media Hrup, 2011. 252 s. 3. Bilyk Yu. D. Formuvannia rynku zemli v Ukraini. K. : Urozhai, 2006. 280 s. 4. Krysak A. I. Zemelni resursy – konsoliduiuchy fundament hospodarskoi samodostatnosti. *Innovatsiina ekonomika*. 2013. № 2 (40). S. 129–135. 5. Dobriak D. S. Napriamy vdoskonalennia normatyvno-pravovoi bazy rehuliuвання zemelnykh vidnosyn. *Zemleustrii i kadastr*. № 4. 2009. S. 5–10. 6. Miloserdov V. V. Agrarnaya politika Rossii – XX vek. M., 2002. 544 s. 7. Shutkov A. Problemy vyvodu ahropromyslovoho kompleksu z kryzy. *APK: ekonomika, upravlinnia*. 2000. № 1. S. 4–17.

Harnaha O. M. [1; ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ESSENCE OF LAND TRANSFORMATIONS IN AGRICULTURAL CHANGES

The article considers the essence of land transformations in agrarian changes. The history of the development of land relations is studied and the conditions that determine their formation and functioning are analyzed. It is determined that the use of land for economic activities is carried out on the basis of land law, the constituent elements of which are the right of ownership, the right to use and the right to dispose of land by the subjects of this right. The system of land management that existed during the Soviet era

provided for bans on land agreements and thus helped to preserve the country's land fund and its structure in a more traditional form.

With the transition to a market economy, the state monopoly on land was abolished, and this contributed to an increase in the number of grounds for the emergence of private property rights, mainly through contracts of sale, inheritance, gift, will, etc., which could not be in the nationalization conditions.

The legislation of Ukraine allows agricultural organizations to use management and move to a corporate form of internal relations. But in practice, the socialized forms of production, labor, and property in the former state and collective farms proved to be very tenacious.

The paper emphasizes that the main provisions of agricultural policy and land law should provide for a combination of land use, natural and environmental conditions, their rational operation, which will not harm the components of the biosphere, biogeocenoses and existing ecosystems. This approach will be crucial for the formation of normal social conditions, living conditions, location and operation of infrastructure, recreational areas and other social needs.

An organized system of land relations, through the impact on owners and land users, is designed to promote the formation in the production process of a positive energy balance. Land relations should be organized so that producers are interested in the use of intensive farming methods aimed at increasing the photosynthetic activity of plants (highly efficient varieties, adaptive farming systems, etc.) while reducing the energy intensity of production.

In conclusion, it is noted that the essence of land transformations in agrarian changes determines the transition to organic and adaptive farming systems, renewable energy sources, biofuels, etc., and aims to make changes in land law and, consequently, in land relations.

Keywords: land relations; agrarian changes; economic activity; land users; agriculture.

Гарнага А. Н. [1; ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],
к.э.н., доцент

¹Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно

СУТЬ ЗЕМЕЛЬНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В АГРАРНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯХ

В статье рассмотрена суть земельных трансформаций в аграрных преобразованиях. Исследована история развития земельных отношений и проанализированы условия, определяющие их формирования и

функционирования. Отмечено, что суть земельных трансформаций в аграрных преобразованиях обуславливает переход к органическим и адаптивным системам земледелия, возобновляемым источникам энергии, биотоплива и т.п., а также нацелена на внесение изменений в земельное право, а соответственно и в земельные отношения.

Ключевые слова: земельные отношения; аграрные преобразования; хозяйственная деятельность; землепользователи; земледелие.

Отримано: 18 березня 2021 р.
Прорецензовано: 23 березня 2021 р.
Прийнято до друку: 26 березня 2021 р.